

עורך: עידו בסוק

מועצת המערכת: ד"ר שלום קליין, גב' ריבה

פילמוטר, ד"ר אפרים שך

המערכת: אורה מלול, אורה דינגל, לילך דולברג,

בלחה ציטרמן, אסתר לסטני, שולמית ארין,

מיקי לאטי, רות דה-יוהאנס

דפי הדרכה
לחורי האולפנים

גיליון 'שבוע השני' / ינואר 1992

בתים

דחייה ותחייה

הגיליון השני שאנו מקדישים ליהדות ספרד עוסק במאות האחרונות לקיומה של יהדות עשירת יצירה ופעילות זו בחצי האי האיברי (בכלל זה פורטוגל, שאליה גלו חלק גדול ממגורשי ספרד ורבים מתוכם נשארו בה כ'מתנצרים חדשים'), וכן ב'פזורה' הספרדית-פורטוגאלית, זו שנפוצה בעיקר בצפון אפריקה, בתורכיה ובאיטליה והתמזגה לימים, במידה זו או אחרת של קושי, עם היהדות המקומית.

אף כי מדובר כאן בתקופה שלאחר 'תור הזהב' של יהדות ספרד המוסלמית, אין לראות בעת זו רק שרשרת ארוכה של יסורים ופורענויות ליהודים. היצירה השירית העשירה, ודווקא בתחום המשעשע של המקאמה והסיפור המחרוזי (ובכלל זה 'סיפורים' בעד ונגד נשים, כגון מנחת יהודה מאת יהודה אבן שבתי ועזרת נשים מאת יצחק בעל 'עזרת נשים' - שניהם מראשית המאה ה-13), ומצד שני, התפתחות הקבלה, ויצירת מסורת פילוסופית חדשה, המשעינה את אמיתות הדת היהודית על

יצרני-מודרני, משרות במנגנון), טרור קשה ואמצעי תעמולה רוחניים-מוסריים (ובכלל זה הסתמכות לא-מודעת על המסורת המשיחית של היהדות עצמה) לבין הדרכים שהביאו להמרה, לעיתים כנה ולעיתים בלב חצוי, של חלק מיהדות ספרד.

כפי שצינו בגיליון הקודם, הן המוסלמים והן הנוצרים נעזרו ביהודים לשם ביסוס כיבושיהם הטריטוריאליים. השליטים הנוצרים, העומדים בראש הרקונקיסטה (הכיבוש מחדש של ספרד בידי הנוצרים), נעזרו יבית ביהודים שמצבם המיוחד עשה אותם דו-ואף תלת-תרבותיים. עם זאת, במחצית השנייה של המאה ה-14, הופכים היהודים יותר ויותר לבעיה בתודעת הנוצרים. אנשי-דת נוצרים מסיתים את העם בטענות (שהיו שורש גזרות קנ"א-1391) בדבר הפער הכלכלי בין היהודים לנוצרים; היהודים מאוימים, ואז מועמדת לפניהם האפשרות להינצל - אם ישתמדו. רבים ממנהיגי הקהילות התנצרו, ובעקבותיהם אנשי הקהילה, אך הייתה זו על פי רוב התנצרות לעת-מה שלאחריה שבו ליהדותם. משנה זו מוכרת תופעת 'הנוצרים החדשים'. הבעיה, מבחינת הנוצרים, הייתה לא רק מידת אמינותה של המרת היהודים האלה, אלא גם העובדה שלעיתים התנצר חלק מהמשפחה וחלק אחר נותר ביהדותו (למשל, הבעל והאישה).

מלבד פחד המוות בתקופה של מהומות, המניעים להתנצרות היו: (1) מניע כלכלי: ליהודי פשוט - מתנת כסף, ליהודי בעל נתונים גבוהים יותר - סיכויים לקבל משרות הפתוחות רק לנוצרים; (2) שיכנוע רוחני-דתי: תחושה אצל יהודים מסוימים, מחמת הגלות המתארכת, שהקביה זנח את עם ישראל והתנצרות עשויה

ההתגלות ולא על טיעונים שכלתניים (בעיקר אצל חסדאי קרשקש, מחבר אור ה' - המאה ה-14, ואצל יוסף אלבו, מחבר ספר העיקרים - המחצית השנייה של המאה ה-15) - כל אלה מעידות שיהדות ספרד מצאה לה נתיבים חדשים. רבי השראה וכוח אינטלקטואלי, להתמודד עם הלחץ המתגבר להתנצר, עם אימת ההתפוררות, עלילת-הדם והגירושים.

לפני שנשלים את הסקירה ההיסטורית ההכרחית להבנת התקופה, ברצינונו להעלות שאלה דיאקטית-חינוכית, שהתשובה עליה עשויה להצדיק את העיסוק באולפנים הנוכחיים בפרשת יהודי ספרד. האם יש מקום להקבלה (אנלוגיה) מובלעת, בתודעתו של המורה, או מפורשת, באוני התלמידים, בין האנוסים של ספרד ופורטוגאל לבין יהודי ברית המועצות ביחסם לקומוניזם? ידוע שהקבלות בהיסטוריה הן לא-אחת מטעות ואף מסוכנות. עם זאת, מי שיקרא את התיאור שלהלן על מניעי ההמרה אצל יהודי ספרד, לא יוכל שלא לתת דעתו על קווי דמיון מסוימים בין דרכי הלחץ של המשטר הקומוניסטי (בעל מעין 'דת' חילונית), ששילב בהטמעת היהודים בכריה"מ אמצעי פיתוי כלכליים (השתלבות במערך תעסוקתי

גיליון מיוחד: 500 שנה לגירוש ספרד (ב)

לחיות 'רצויה' בעיניו; 3) שיכנוע פילוסופי: הפילוסופיה של אבן-רושד (אוורואיום), שהשפעתה חדרה או לחוגים אינטלקטואליים, גרסה שהחשוב בעיני אלוהים הוא האינטלקט, מחשבת האדם, ולא מעשיו, ועל כן כל דת מונותאיסטית - כשרה. היו גם כאלה שהשתכנעו שהנצרות היא הדת האמתית יותר.

בתהליך ההתנצרות, שהביא כנראה במרוצת השנים להשתמדות כשליש מיהדות ספרד, סייעו גם שני הוויכוחים הפומביים, שהיהודים אולצו לקחת בהם חלק: ויכוח ברצלונה (1263), שממנו יצא מורה ההלכה ופרשן המקרא רבי משה בן נחמן (הרמב"ן, 1194-1270) מנצח (אך היה אנוס אחר-כך לברוח לא"י), והוויכוח הארוך והמשפיל בטורטוסה (1412-1414). לטורטוסה נצטוו היהודים לשלוח לפחות שני נציגים מכל קהילה, ומשמעות הדבר הייתה שההנהגה המקומית נמצאה קרוב לשנתיים מחוץ לביתה. בתקופה זו פשטו בקהילות מטיפים נוצרים, רבים מהם יהודים לשעבר בעלי ידע תורני ופילוסופי, שהצליחו לנצר רבים בקהילה העובת, בוויכוח עצמו הציגו הנוצרים בפני היהודים טקסטים יהודיים מסולפים, ולא איפשרו ליהודים להשיג כראוי על הטענות שהועלו נגדם.

ב-1460 התפרסם בספרד ספרו של אלונסו דה אספינה, מבצר האמונה, שטען כי אין כל סיכוי ש'הנוצרים החדשים' (יהודים מומרים) יהפכו אי פעם לנוצרים אמיתיים, כל עוד קיימים בספרד יהודים. יש ללמוד מצרפת ומאנגליה ולשחרר את ספרד מן ה'נגע' היהודי. בספר זה נזכרות גם עלילות דם ישנות. ב-1474 מתאחדת הממלכה הספרדית, והמוסד הראשון שנוסד בה הוא האינקוויזיציה, לשם טיהור הנצרות מנוצרים מדומים. בבקשה מן האפיפיור להתיר את הקמת האינקוויזיציה בספרד, הסתמך המלך פרדינאנד על הספר מבצר האמונה. דרך הפעולה של האינקוויזיציה: בבואה לעיר מסוימת, הייתה מכריזה על כמה ימי חסד, שבהם ניתן להתוודות באוניה על חטאים לאמונה; המתוודים עונו על-פי רוב, כדי להוציא מהם את האמת על 'חטאים' גדולים יותר; מלשינים היו מוזמנים למסור את הידוע להם על נוצרים שאינם נאמנים לדת וכו'.

תאריכים בחיסולה של הקהילה היהודית על אדמת ספרד: 1480 - אוטו-דה-פה (שריפת מי שפשעו נגד האמונה) ראשונים בטולדו; 1490 - עלילת-דם נגד יהודים על רצח נער

מלך-נווארדיה לצרכים פולחניים; סוף אפריל 1492 - פירסום צו הגירוש. 80,000 מן היהודים המירו את דתם ונתרו בספרד, 80,000 עברו לפורטוגל ו-30,000 עברו לצפון אפריקה (רובם), לאיטליה ולאיימפריה העותומאנית (המיספרים אינם ודאיים לגמרי). בז' באב, 31.7.92, יוצאים אחרוני היהודים את ספרד. היהודים שהגיעו לפורטוגל, עומדים ב-1496 שוב בפני הברירה להתנצר או להיות מגורשים - זה היה התנאי שהוצב בפני מנואל מלך פורטוגל, משביקש לשאת את ביתם של פרנאנדו ואיזבל. גם כאן הייתה המרה המונית, אך לא הייתה קיימת אינקוויזיציה.

הינה תיאור מצמרר של תלאות היהודים הגולים, מתוך ספרו המפורסם של שלמה אבן ורגה, שבת יודיה:

שמעתי מפי זקנים יוצאי ספרד, כי אונייה אחת באה בה מכת הרבר, ובעל האונייה השליכם אל היבשה, מקום שאין יישוב, ושם מתו רובם ברעב. וקצתם נתאמצו ללכת לרגלם [-ברגל] עד ימצאו יישוב, ויהודי אחד בתוכם, הוא ואשתו ושני בניו, התאמצו ללכת, והאישה, מאשר [-באשר] לא ניסתה כף רגלה, נתעלפה ומתה, והוא, האיש, היה נושא הבנים [על ידיו], ונתעלף גם הוא ושני בניו מצד [-בגלל] הרעב, וכי [-וכאשר] הקיץ מן העילוף, מצא שני בניו מתים ומרוב הדאגה קם על רגליו ואמר: 'ריבון העולמים! הרבה אתה עושה שאעזוב את דתי, תדע נאמנה שעל כוונתם של יושבי שמיים, יהודי אני ויהודי אחיה, ולא יועיל כל מה שהבאת ותיביא עליי' ואסף מן העפר ומן העשבים וכיסה את הנערים והלך לבקש יישוב.

'הנוצרים החדשים' או 'האנוסים' היו משלושה סוגים: מהם שהפכו תוך דוד עד שלושה דורות לקתולים ממש (אך הוסיפו, מסיבות שונות, לשמור על קשרים עם יהודים); מהם שקיימו את מצוות היהדות בסתר; מהם שהיו מלכתחילה בעלי עמדה של ספקנות דתית, ולא היו נוצרים ממש וגם לא יהודים ממש. הם לא הפכו לחלק אינטגרלי של החברה הנוצרית, וכוננו על ידה בשמות-גנאי שונים: 'מראנוס' - חוזרים; 'סורנדיטוס' - הפכפכים; 'אלברייקוס' - על-שם סוסתה המעופפת של מוחמד, להראות שאינם שייכים באמת לשום מחנה.

הפזורה: היהודים הוותיקים, במקומות שאליהם גלו מגורשי ספרד (פס שבמרקו, סלוניקי, איסטנבול וכו'), גילו בדרך כלל רצון לקלוט את אחיהם - אך לא בכל מחיר. לא אחת התעוררו עימותים בין יוצאי ספרד לבין המקומיים, על רקע הלכתי, כלכלי וחברתי. בפס (מרקו) היה

ליוצאי ספרד בית-קברות משלהם; במקומות אחרים, פסלו המקומיים את כשרות השחיטה של ה'ספרדים'. הספרדים היו, על פי רוב, מפותחים יותר בתחום הרוחני (כך, למשל, היו הראשונים שייסדו בתי-דפוס בסלוניקי ובאיסטנבול) ומודרניים יותר (על-פי מושגיניו) בנישתם (למשל, בתחום מעמד האישה).

המורה יוכל לעמוד בכיתתו על ההקבלות בין קליטת עלייה כיום ל'קליטת' המגורשים או בקהילות היהודיות. ניתן לבקש מהתלמידים בכיתה לערוך דיאלוג בין ספרדי חדש המהגר לקהילה לבין 'ותיק'.

במרת

האנוסים והגולים

האנוסים והגירוש - קטעי ספרות

את נושא האנוסים אנחנו מציעים לתת מפרספקטיווה של ספרות עברית שנכתבה בדורות האחרונים, או בעזרת עבודה על קטע מוקלט. אין מדובר בהבאת סיפור עברי בשלמותו לאולפן אלא בהבאת קטעים ובעיבודם, תוך השלמת הרקע מפי המורה. היצירה הראשונה שאנחנו מציעים להשתמש בה היא וידוי מאת יונתן בן-נחום (הוצ' זמורה-ביתן, 1991). הרומאן מבוסס על סיפור אמיתי שהועלה על הכתב בידי לבלדיה של 'לשכת החקירות הקרושה' (האינקוויזיציה) בטולדו בשנת 1485. גיבורו של הסיפור הוא אנדרס גונסאלס, כומר כבן 43, בנו של יהודי מומר.

במהלך הספר, הוא מתוודה בפני חואן דה טאלאברה, מורהו מן הסמינר וידידו הטוב של אביו, אנדרס מספר על קשריו עם סוכנת-ביתו היהודייה, איסבל, ועל הולדת בנו פרנאנדו, שגדל בכפר מונטאלבן אצל היהודייה דולסה. הוא מספר כיצד ביקר מדי פעם בסתר אצל בנו, מבלי שהלה ידע שהוא אביו. תוך כדי וידוי, הוא נסחף אחר רגשותיו ומגלה את סודותיו הכמוסים.

אין הוא יודע שהאינקוויזיציה אילצה את חואן (הכומר המורדה) לשתף איתה פעולה, ומאחורי תא-הוידוי יושב חוקר מן האינקוויזיציה של טולרו ורושם את וידויו.

הינה קטע מהספר (עמ' 76-78), הממחיש את אווירת חיי האנוסים:

למוחרת הלכתי אל הצורך פיאמנטה, והזמנתי הסבעת [לעריכת הנישואים בסתר עם איסבל]. וכעבור שלושה ימים בא מועד הטברנקולום, הוא חג הסוכות ליהודים. ונלווייתי אל הארכידיאקון וסקו רמירס בלכתו לבקר את הרב עקיבא הכהן בסוכתו. לאחל חג שמח לו ולכל עדתו, ולהראות למומרים, המתגנבים בסתר אל סוכות היהודים לחג עימחם, כי יש עין צופייה ורואה הכול. ונוצרים ומוסלמים היו נוהגים להסב עם היהודים בסוכה, ולשחק עימחם במשחק העיזור-במעגל [...]

והסוכה יפה ומקושטת בנרות, ופירות תלוים בה, והיא מיקדש מעט ואוהל מועד, שקוראים בלשון רומי טברנקולום. והארכידיאקון בילה עם הרב שעה ארוכה בשיחה נעימה על פירושם של פסוקים מכתבי הקודש [...] ובשובנו מן הסוכה, ולב הארכידיאקון טוב עליו, סחתי לו כי מצאתי לי סיכנת לביתי [...]

וביום השמיני לחג הסוכות נטלתי את ספר הוולגאטה [התרגום הלטיני לתורה] בידי והלכתי אל בית גונסאלו. וירדתי עם איסבל אל הגנה ושם פשטה ממני את הגלימה [...] והצלב ושאר קליפות [...] ונשקה לי והלבישה אותי בגד חדש [...] ואף היא לבשה שמלה לבנה ועדתה מעל למצחה עדי ברמות פרח שושן...

שבנו יחד אל הבית וירדנו אל המרתף, והוא מואר בנרות הרבה [...] וכל בני הבית באו המרתף, והם לבישים בגדי חג ועימם משקאות ומגדנות [...] וספר תורה אין בידינו כי אנוסים אנחנו, לבד מספר הוולגאטה אשר בידי, ובו תורת הקודש [...] ולקראו התורה היא ולפרשה רק אני יודע [...] ופתחתי את ספר הוולגאטה, וקראתי הפרשה האחרונה בספר דברים, והפרשה הראשונה בספר בראשית, אחד מקרא בשפת רומי ואחד תרגום בלשון קסטילית, וכך זכיתי להיות בו ביום חתן משולש: חתן תורה וחתן בראשית וחתן לרעייתי איסבל.

אפשר לעסוק בקטע במסגרת של שיחה עם התלמידים, שתשווה בין מצבם של היהודים בספרד למצבם של היהודים בגלויות אחרות, בייחוד בתנאים של לחץ כבד לווותר על זהותם המיוחדת (ובכלל זה על דתם, שאיפותיהם הלאומיות, שפתם העתיקה), כפי שהיה בברית המועצות, או כפי שקורה, בצורה אחרת, בארצות ערב כיום.

אפשרות אחרת: עבודה סביב סיפורו המרגש של אשד ברש, 'הנשאר בטולידה' (יצא לאחרונה

מחדש בספר פגישת חכמים, מסדה, 1991, עמ' 33-51).

במרכז הסיפור עומדת דמותו של אינטלקטואל יהודי (יוסף, דון חוסה) ממשפחה נכבדה בטולרו בשנים האחרונות שלפני הגירוש. אף על פי שבעיני בני משפחתו נחשב למקל ראש במקצת בדת ולחוטא ב'טולראנציה' (סובלנות דתית), גילתה גזירת הגירוש ב-1492 (שהדרך היחידה להימנע מעונשה הייתה התנצרות) פנים מפתיעות אצלו ואצל קרוביו: גיסו, המוכס העשיר, שנשבע כי לא ימיר בשום אופן את-דתו, נשבר והתנצר, בעוד הוא, חובב הספרים העדין, לא רק שלא התנצר אלא החליט, למרות האיסור המפורש, להישאר בטולרו. הוא נענש בריסק איברים על האופן, יצא נכה קשה בגופו ומטורף.

אך הוסיף, כמין רוח רעה, להישאר כיהודי יחיד בעיר, עד שנדרס במקרה על ידי סוסו של המלך הצעיר פיליפ, בעקבות האירוע, שקע פיליפ עצמו בדיכאון, וכך עלתה ביד היהודי הנקמה ביורשם של איובל ופרנאנדו, מגרשי היהודים.

למורה:

אפשר לספר את הסיפור בעל-פה (הספר ניתן להשגה בקלות ואינו יקר), אולי בהמשכים, ולשלב בסיפור קטעים מקוריים בעלי חשיבות. אפשר להציג את הקטעים בשתי גירסאות, מקורית ומשוכתבת, ובעקבות זאת לתת לתלמידים גם עבודה.

לדוגמה - השיחה בין דן חוסי (חוסה) לאשתו האוהבת רוזה (עמ' 36):

שיכתוב	מקור
[...] עד מחר בערב אל תביאי לי אוכל ושתיתי.	דון חוסי: רוזה יקרתי, אני עולה למעלה. עד מחר עם חשיכה לא תביאי לי אוכל ומשקה.
אני רוזה לצום.	רצוני ליטב בתענית.
האם המצב רע יותר?	דוזה: כל-כך גברות הצרות?
המצב הולך ורע מיום ליום.	דון חוסי: גברו, ותגברנה עוד.

שרפו אותו באש האינקוויזיציה. הרבה יהודים נשרפו וזמו מות-קדושים. אחרים קיבלו את הדת הנוצרית, אבל בכל-זאת הנוצרים לא אהבו אותם. קראו להם 'מראנוס'. זאת מלה לא כל-כך יפה. בהיסטוריה היהודית קוראים להם 'אנוסים'. רבים מהאנוסים יצאו מספרד ומפורטוגל להולנד החופשית, ושם חזרו לדת היהודית. היהודים שלא נשרפו באש האינקוויזיציה ולא התנצרו, היו צריכים לצאת מספרד ומפורטוגל בשנת 1492.

עכשיו אנחנו שומעים, שבפורטוגל יש עד היום משפחות של אנוסים. שני חברי-כנסת, אהרון נחמיאס והרב מנחם הכהן, ביקרו בפורטוגל, ברחי אסטורלה, שם, בכפרים הקטנים הם מצאו משפחות רבות, שהשכנים קוראים להם 'ג'ודיאוס'. האנשים האלה אינם עובדים בשבת, הם צמים ביום-הכיפורים ומקיימים עוד כמה מנהגים יהודיים. הם חולכים לכנסייה, אבל לפני שהם נכנסים הם אומרים: לבית הזה אני נכנס, אבל לא אתפלל לכוזר, לעץ או לאבן.

שני חברי-הכנסת מצאו משפחות רבות כאלה בכמה כפרים. בני-המשפחות לא שמעו על יהודים אחרים ולא על מדינת-ישראל. בהתחלה הם פחדו לדבר על החיים שלהם. כנראה הפחד מפני האינקוויזיציה היה חוק כל-כך, שהוא עבר מדור לדור במשך 500 שנה כמעט. רק אחרי שראו, שהאזרחים יודעים את התפילות שלהם, הזמינו אותם להיכנס לבתים, וסיפרו להם על החיים שלהם בכפר.

השאלות לתלמידים יסתמכו על מידע הרקע שנתן המורה לתלמידים: מדוע מחליט דון חוסי לצום? הוא יודע ש... הוא מרגיש ש... הוא צופה... הוא דואג בגלל ה... הוא צם, כי...

אפשרות נוספת - להתייחס לקטע בעמ' 42: דון חוסה ידע ברור מה עליו לעשות: עליו להיות לעמוד עם התלמידים על כך שההחלטה השפיעה על ההרגשה שלו ועל ההתנהגות שלו. לבקש מהם לקרוא את המשפטים הבאים מתוך הסיפור, ולסווג לחזר את המשפטים המתארים את ההרגשה ואת המשפטים המתארים התנהגות: (1) כל דאגה רחקה מליבו; (2) שמחת גיל מילאה את ליבו; (3) הסיח דעתו מכל עדת בני עמו; (4) הצטמצם כולו בעצמו ובמחשבתו.

אנוסי פורטוגל - קטע האזנה

דרך אחרת לטפל בנושא זה: עבודה על קטע מוקלט מתוך שלום מירושלים למתחיל, קלטת 6.

יהודים אנוסים חיים בפורטוגל

לפני כ-500 שנה הייתה תקופה קשה מאוד ליהודים בספרד ובפורטוגל. מי שלא הסכים להיות נוצרי

שני חברי-הכנסת חזרו לארץ וסיפרו את הסיפור המעניין על האנוסים שחיים היום בפורטוגל.

א. כתבו 'נכון' או 'לא נכון', לפי הדוגמה:
דוגמה: לפני 500 שנה הייתה תקופה קשה ליהודים בספרד. נכון

1. כל היהודים שחיו בספרד ובפורטוגל מתו "מות קדושים" או התנצרו.
2. מי שקיבל את הדת הנוצרית נשרף ומת.
3. המלה "מאנוס" היא בעברית "אנוסים".
4. רבים מהאנוסים יצאו מספרד ומפורטוגל לצרפת.
5. שני חברי כנסת ביקרו בפורטוגל.
6. ה"ג'ודיאוס" הלכו לכנסייה, אבל נשארו יהודים באמונה שלהם.
7. בהתחלה המשפחות לא רצו לדבר על החיים שלהן, כי הן פחדו.
8. הפחד מהאינקוויזיציה עבר מדור לדור.

ב. המשפטים הבאים הם מתוך הקטע. השלימו בהם את הפעלים החסרים.

דוגמה: מי שלא הסכים להיות נוצרי, נשרף אותו באש.

1. הרבה יהודים _____ ו _____ "מות קדושים".
2. אחרים _____ את הדת הנוצרית, אבל בכל זאת הנוצרים לא _____ אותם.
3. רבים מהאנוסים _____ מספרד ומפורטוגל להולנד ושם _____ חיות היהודית.
4. היהודים שלא _____ באש ולא _____ לצאת מספרד בשנת 1492.
5. שני חברי-כנסת _____ בפורטוגל.
6. ה"ג'ודיאוס" אינם _____ בשבת. הם _____ ביום כיפור ו _____ עוד כמה מנהגים יהודיים.
7. לפני שהם _____ לכנסייה, הם אומרים: "לבית הזה אני _____, אבל לא _____ לכומר, לעין או לאבן".
8. הפחד מהאינקוויזיציה _____ חזק כל כך, שהוא _____ מדור לדור.

9. אחרי שהם _____ שהאורזים _____ את התפילות, _____ אותם להיכנס לבתים ו _____ להם על החיים שלהם בכפר.

ג. מצאו בקטע את ההיפך של הפעלים הבאים:

- דוגמה: חיו # אקל _____
1. נתנו # _____
 2. שנאו # _____
 3. נכנסו # _____
 4. חפשו # _____

יעל קניאל

הפזורה

כדי להרגיש משהו מפרי יצירתם של יהודי ספרד, שנפוצו בארצות אגן הים התיכון והבלקאן, בחרנו להביא סיפור-עם ארצישראלי-ספרדי, שהמורה יוכל לכתוב את כולו או חלקים ממנו. בחרנו בסיפור הזה לא רק על שום שהוא מסופר מפי יהודים ספרדים, אלא גם מפני שיש בו, כמדומה, סמליות לגורל עם ישראל בגולה.

עצת העורך*

בת מלך אחד גידלה עוף היודע דבר בשפת בני-אדם. היא אהבה אותו כנפשה, ובכל יום בבוקר הייתה עומדת לפני הכלוב שלו ומדברת אתו דברי שחוק וחיבה. והעוף היה אומר בליבו: מה לי ולה? מי יתנני כציפור ואמלט מבית-הכלא הזה.

ויהי היום, וישמע העוף את בת המלך מדברת אל אחד העבדים שייסע למדינות-הים לקנות לה את תמרוקיה. קרא העוף לעבד ההוא ואמר לו: - בבקשה ממך, עשה עימי חסד: כשתלך למחוז ההוא, אשר אתה נוסע שמה, ותראה עופות כמוני, בני משפחתי, דרוש בשלומם, והגד להם צערי, שאני אסור בתוך הכלוב הזה.

הגם שיש לי מעדני מלכים, חיי אינם חיים, כל עוד הדלת סגורה בערי.

אמר לו העבד: - לו יחי כדבריך, אמלא את בקשתך.

הלך העבד, הלך ונסע בכרכי הים. ויהי היום, הוא יושב בעגלתו, והנה הרבה עופות ממין זה העוף עפים לפניו. זכר את הבטחתו, ויקרא בשלום העופות, ויגד להם את דברי העוף בן-מינם.

* מתוך עדות מספרות, בעריכת אברהם שטאל, הוצ' משרד החינוך והתרבות.

וכשמע עוף אחד מהם את דברי העבד, נפל אל תוך חיקו. שמה העבד שמה גדולה ונטלו בידו - והנה העוף מת, אין בו רוח-חיים, והוא נוטל כאבן דוממת בתוך ידו. טילטל אותו העבד להקיצו ולא כישכש בזנבו ולא הניד עפעף ולא השמיע קול. השליך אותו על-פני השדה - והנה נשא העוף את כנפיו והמריא למרומי השמיים. תמה העבד על תחבולת העוף.

לאחר זמן חזר אל בית המלך. שאל אותו העוף: - האם קיימת הדבר, אשר שמתו בפך, לדרוש בשלום העופות, בני-משפחתי? ענה העבד ואמר לו: - אל תזכירני צערי ויגוני, כי כך אידע לי. סיפר לו את כל המעשה. שתק העוף, ועשה עצמו כמי שאינו יודע מה זה ועל מה זה.

כעבור שבעה ימים באה אליו בת המלך כמנהגה להשתעשע עמו. עוד היא שחה ושוחקת, גילגל העוף את עיניו ועשה עצמו פגו מת. בכתה בת המלך וקצפה על המשרתים לאמור: - אתם המתם אותה ובצערך כי רב ציוותה להשליכו מעל-פניה החוצה. ברגע שהושלך, שם העוף נפשו בכפו ודאה על כנפי רוח, הרחק אל החופש ואל בני-מינו.

ואו הבין העבד מה הייתה כוונת העוף ההוא, שנפל אל חיקו כמת.

אפשר לעסוק בסיפור בהיבט לשוני:

הירגול משפטי יתור, סיבה ותוצאה באמצעות 'למרות', 'בכל זאת', 'מפני ש...', 'לכן'. התלמיד יקבל את המשפטים שלהלן כתובים, ויתבקש, תוך הסתמכות על תוכן הסיפור, לכתוב משפטים בעזרת 'למרות' וכו'.

לדוגמה: (1) העוף חי בתנאים טובים אל בת המלך; העוף היה אומלל. (2) העוף היה אומלל; העוף היה סגור וכו'.

מעבר ממשלב למישלב, לבקש מהתלמידים למצוא איך נאמרים בסיפור, בלשון ספרותית, המשפטים הדיבוריים שלהלן: אהבה אותו אהבה גדולה; עשה לי טובה; אין טעם לחיים שלי כל עוד אני סגור.

ובהיבט תוכני:

לרון עם התלמידים: מה הייתה עצת העוף? אפשר לתת להם סידרת תשובות כתובות: לברוח ברגע המתאים; לבקש מבת-המלך חופש; להעמיד פנים שהוא מת וכו' - ולבקשם לבחור את התשובה הנכונה.

© כל הזכויות שמורות

לאגף לחינוך מבוגרים, משרד החינוך והתרבות

הוצאה לאור: מחלקת הפידיומים,

משרד החינוך והתרבות

עיצוב: רויטל תרון

סדר ודפוס: פלס